

GÅRD-MARI

En gestalt från folkskolans barndom.

Av Sven Rydstrand

Om en gammal lärarinna från folkskolans allra första tid berättas det ännu i dag i Bro socken. Hon hette Maria Eriksdotter och var född år 1764, troligen i Brastads församling. På 1820-talet var hon lärarinna i Bro. Det fanns då inget skolhus här, utan skolan fick hållas i gårdarna, vanligen en vecka i varje rote. Lärarinnan fick alltså jämt vara på resande fot emellan de olika gårdarna, och därför blev hon kallad för "Gård-Mari". Vanligen fick hon använda sig av gårdens största och bästa rum för sin undervisning. Men i det rummet fick hon också sova på nätterna och laga sin mat. Det var dock inte alltid hon blev ensam i rummet. När gäster kom till gården, eller när den kringresande skräddaren eller skomakaren kom dit fick de dela rum med lärarinnan. Oftast saknades det eldstad där, varför skolan måste inställas under den kalla årstiden. Ömtålig eller bortskämd fick inte en lärarinna vara på den tiden.

Hennes lärarinnelön var heller inte stor. Under den första tiden hade hon 32 skilling riksgäld i månaden för varje barn, som hon undervisade. Mot slutet av sin verksamhetstid fick hon något större lön. Dessutom hade hon fritt uppehälle i gårdarna den tid undervisningen pågick. När hon på grund av ålder inte längre kunde fortsätta med skolarbete, skulle hon erhålla understöd av Bro och Brastads socknar. Detta var säkerligen den första lärarepension som utbetalats här.

Hur gick då undervisningen till under denna tid, då skolan arbetade i sitt allra första stadium? Ja, därom vet vi inte så mycket. Men i en gammal bok, som bevarats från denna tid och som troligen använts av Gård-Mari, hämtar vi följande anteckningar, som knapphändigt belyser den tidens undervisningsmetoder med sandlådor och pinnar:

"Ett alldeles okunnigt barns första öfning i en vixelundervisnings-Skole är, att i Sand rita raka, lutande, krökta och vinkel-streck. Man begagnar då tryckta eller skrifna föreskrifter, hwilka ställas framför Barnet, bakom Sanden och vid Listen.

Sjelfva operationen sker sålunda: Undervisaren säger: Opp! Alla barnen lägga då högra Pekfingret på bänkens list. Undervisaren säger då t.ex.: Ett rakt streck! Barnen upprepa det samt på Undervisarens: Skrif! sätta fingret på den punkt i sanden, hvarifrån strecket skall dragas. Ner Skrifningen försiggått, säger Undervisaren: Ner! Barnen taga då ned Handen och låta den hänga i sin naturliga ställning. Undervisaren, som under skrifningen noga sedt efter att Barnen riktigt börjat, fortsatt och slutadt Figuren, flyttar dem nu opp och ner efter Förtjenst samt om någon felar, ritar Figuren med den felandes Finger."

För undervisning i räkning var i allmänhet inte mycket tid anslagen i denna skola. Det enda lärarinnan som regel hann med var att lära "lägga ihop" och "dra ifrån", samt

multiplikationstabellen. Men det var i regel blott pojkarna, som lärde sig att räkna. Flickorna ansåg man inte behövde kunna sådant.

En annan viktig del av undervisningen var katekesens förklaring, som dominerade kristendomsämnet. Denna undervisning skedde genom inlärande av frågor och svar, som författats av någon präst. Ur den nyss nämnda boken hämtar vi följande frågor såsom prov samt även svaren därpå:

Hvem skall jag af hjertat elska? Mine föräldrer. – Huru umgås med dem? Med vördnad. – Ner de förmana mig, hwad blifver då min pligt? Att lyda. – Huru skall jag tjena dem? Med beredvillighet.

- Huru skall jag vörda dem? Tacksamt. - Ner i synnerhet? På deras ålderdom. - Hafva förelldrar några skyldigheter gentemot sina barn? Ja. - Hwilken är deras första skyldighet? Att vårda och christeligen uppfostra dem.

På så sätt fortsattes undervisningen i kristendom, tills hela katekesen hade genomgåts. Det fanns också läroböcker i biblisk historia, och barnen fick lära sig många stycken där utantill.

Under Gård-Maris första tid som lärarinna i Bro var magister Olof Adolf Kamp pastoratets kyrkoherde. Denne var en mycket nitisk kämpe för folkskolan, som han på många sätt försökte främja. Men det var inte möjligt att med en enda lärare komma till något resultat, i synnerhet då denna, som nämnts, måste arbeta under synnerligen primitiva förhållanden. När kyrkoherde Kamp sålunda år 1827 gjorde en undersökning av kunskapsförhållandena i socknen, fann han, att endast en tredjedel av de barn, som var i åldern 6-15 år, hade nöjaktiga kunskaper i läsning, skrivning, räkning och kristendomskunskap. Bättre blev det inte, sedan Maria Eriksdotter valts till lärarinna även i Brastad, ty nu fick hon alltså två församlingars barn att undervisa.

Gård-Mari var dock en av pionjärerna inom vår folkskola, och därför är hennes gärning väl värd att ihågkommas. Vi kan nu knappast ana, vilken oerhört stor betydelse hon hade för sin samtid. Men vi kan gott förstå, att hon inte alltid hade så glada dagar, då hon drog omkring från gård till gård i den fattiga bygden. Många var nämligen de, som på den tiden ställde sig helt fientliga till skola och undervisning. De ansåg, att allt sådant blott var högfärd och dumhet och att folk gott kunde reda sig utan lärdom. Inte minst kvinnorna hade länge sådana åsikter.

Maria Eriksdotter dog i Brastad år 1838. Dåvarande kyrkoherden i pastoratet, kontraktsprosten C. A. Thudén, skriver i ett protokoll om henne, att hon ”*i många år med varmt nit och otröttad verksamhet undervisat församlingens barn*”. Hon blev begravnen på socknens gamla kyrkogård, där hennes grav dock numera är glömd. Men i traditionen på orten har Gård-Maris minne länge levat kvar.